

Vydává Federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:

Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8

meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:

Ing. Ivan Kočárník, CSc.

OBSAH

Ing. I. KOČÁRNÍK, CSc.: Státní rozpočet v roce 1990	217
Ing. V. VÁLEK, CSc. — Ing. V. KULHÁNEK: Leasingové financování	222
Ing. R. HORÁKOVÁ: Finance výrobních družstev v nových ekonomických podmínkách	232

Ekonomická reforma

Ing. T. JEŽEK, CSc. — Ing. M. HRNČIŘ, DrSc. — Ing. M. KEROUŠ: Finanční trh v čs. ekonomice — 1. část	241
Ing. J. VRBA — Ing. J. FOGL, CSc.: K pojetí ekonomické reformy a přechodného období	255

Diskuse

Ing. M. SÁSIK, CSc.: Úloha a perspektivy finančních ekonomických nástrojů zahraničního obchodu	259
Dr. V. JINDRA: Zamyšlení nad zákonem o SBČS	268

Poznámky a zkušenosti

Ing. B. ONDRUŠOVÁ: K dosavadním výsledkům konsolidačních programů v lehkém průmyslu ČR	275
--	-----

Finance a úvěr v zahraničí

Ing. Z. GRÖNINGEROVÁ: Některé otázky financování francouzských podniků	278
--	-----

Informace	288
---------------------	-----

Издает Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

С СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧСФР

Главный редактор:

Иван Кочарник

СОДЕРЖАНИЕ

И. КОЧАРНИК: Государственный бюджет в 1990 г.	217
В. ВАЛЕК — В. КУЛГАНЕК: Лизинговое финансирование	222
Р. ГОРАКОВА: Финансы производственных кооперативов в новых экономических условиях	232

Экономическая реформа

Т. ЕЖЕК — М. ГРНЧИРЖ — М. КЕРОУШ: Финансовый рынок в чехословацкой экономике — 1-ая часть	241
Я. ВРБА — Й. ФОГЛ: К пониманию экономической реформы и переходного периода	255

Дискуссия

М. САСИК: Роль и перспективы финансово-экономических инструментов внешней торговли	259
В. ЙИНДРА: Соображения по закону о Госбанке	268

Заметки и обмен опытом	275
----------------------------------	-----

Финансы и кредит за рубежом

З. ГРЭНИНГЕРОВА: Некоторые вопросы финансирования французских предприятий	278
---	-----

Информация	288
----------------------	-----

REDAKČNÍ RADA: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Arnošt Culík, ing. Miroslav Filip, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc. ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. František Krejča, ing. Vratislav Kulhánek, ing. Hugo Kysilka, CSc., prof. ing. Vladimír Kyzliňk, DrSc., ing. Kamil Mikulíč, CSc., ing. Oldřich Nepraš, ing. Michal Oláh, CSc., prof. ing. Jiří Petřivalský, DrSc., ing. Ivan Svitek, ing. Lubomír Šedrla, ing. Stanislav Šourek (předseda), ing. Marián Tkáč, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

K pojetí ekonomické reformy a přechodného období

Ing. Ján VRBA — Ing. Josef FOGL, CSc.

Je zřejmé, že všechny obrozené politické iniciativy v naší současnosti se shodují na nezbytnosti hospodářské obnovy; na tom, aby byly neodkladně zahájeny takové změny v ekonomice, které povedou k podstatnému zvýšení hospodářské výkonnosti a prosperity Československa. Je nesporné, že v tom bude mít rozhodující roli reforma dosavadní hospodářské soustavy, znamenající zánik centrálně administrativní, přidělové a příkazové ekonomiky a přechod k novému, modernímu hospodářskému uspořádání (řádu).

Projekt tzv. přestavby hospodářského mechanismu byl výsledkem v zásadě dvou protikladných sil a zájmů: pro- a protireformních. Jeho podstatu lze charakterizovat jako záměr přejít od centrálně administrativního řízení podniků k jejich centrálnímu řízení pomocí nepřímých, ekonomických nástrojů (kdy mj. i ceny jsou považovány za tyto nástroje a nejsou tudíž odrazem objektivních podmínek trhu). Tento projekt byl proto kompromisem, hybridem dvou jinak neslučitelných představ: o všemohoucím a vševědoucím centru, které soustřeďuje všechnu hospodářskou moc (vč. rozhodování) a představy o racionálně fungující tržní ekonomice, jejímž základem je iniciativa účastníků trhu, zdravá hospodářská soutěž a pluralitní politický řád opírající se o demokracii jako systém kontroly moci.

S odvoláním na ceně zkušebnosti našich zahraničních sousedů stojíme na stanovisku těch, kteří nepovažují uvedený projekt přestavby hospodářského mechanismu za možnou cestu k vyvedení ekonomiky na cestu výkonnosti a prosperity. Jsme zastánci druhé ze zmíněných představ. Projekt přestavby byl předurčen k neúspěchu především proto, že neumožňoval zásadně změnit nárokové, neefektivní ekonomické postoje a chování podniků vyvolané centralistickou soustavou plánování a řízení. Ekonomické chování podniků tvoří prvotní základ výsledků ekonomiky jako celku i jejich dlouhodobých vývojových tendencí.

Poznatky a zkušenosti ukazují, že při uplatnění navrženého projektu přestavby hospodářského mechanismu by se chování podniků nezměnilo. Dosavadní licitace mezi podniky a centrem o úroveň a rozsah úkolů centrálně rozepisovaného plánu by se jen přeměnila v licitaci o tzv. nepřímé nástroje (tedy o úroveň cen, dotací, úvěrových podmínek, úlev, normativů a dalších přidělových výhod). Podniky by byly tedy opět systémově vedeny ke stejnému chování jako v minulosti: jsou-li mi „shora“ ukládány úkoly i přidělovány zdroje, pak zcela přirozeně usiluji o maximalizaci svých rezerv, o to, abych co nejvíce „shora“ získal

a stanovené úkoly splnil s relativně nejmenší námahou. Takové podmínky a ekonomické chování ovšem nevedou k mobilizování výkonnosti. To však nelze dlouhodobě řešit ani morálně politickými apely, ani kádrovou nomenklaturou.

Proto cílem ekonomické reformy může být jen podřízení podniků tržní disciplíně a soustředění činnosti vlády na makroekonomickou regulaci trhu. Tento koncept nemá alternativu co do své podstaty. Jen v podmínkách soutěžního trhu lze dosáhnout zásadního obratu v ekonomickém chování podniků, tj. směrem k mobilizaci reálných rezerv a maximalizaci hospodářského výkonu prvotně ve vlastním podnikovém zájmu.

Nemyslíme si však, že je nezbytné zastavit zavedení nových hospodářských podmínek připravených k počátku letošního roku a začít znovu a jinak. Přesto, že tyto nové podmínky jsou odvozeny z kritizovaného projektu hospodářské přestavby lze — podle našeho názoru — tento projekt revidovat v praxi tím, že budeme účinně čelit rizikům vyplývajícím z něho pro nejbližší období a souběžně, neodkladně zahájíme systematické a cílevědomé budování podmínek pro efektivní fungování tržní ekonomiky v blízké budoucnosti.

Možnost takového postupu je dána především tím, že v nejbližších týdnech a měsících není objektivně možné podříditi podniky tržní disciplíně z toho prostého důvodu, že neexistuje, není vybudována soutěžní struktura výroby, resp. nabídky. Bez toho není možné racionální fungování trhu. Navíc existuje poměrně ostrá nerovnováha (nedostatkovost) téměř ve všech sektorech ekonomiky — v investicích, ve sféře meziproduktu (v dodavatelsko-odběratelských vztazích), ve vnějších vztazích i na spotřebním trhu. Přes tvrdou regulaci peněžní zásoby, tj. poptávky v ekonomice (resp. důchodů podniků a příjmů domácností), směřovaly by tržní ceny k hyperinflaci, vznikla by téměř totální platební neschopnost podniků, rozpad všech funkcí peněz včetně znehodnocení úspor a de facto návrat k naturální směně — nemluvě o sociálních důsledcích.

Proto klíčovým momentem našeho přechodu k tržní ekonomice je vybudování soutěžní struktury výroby (nabídky). Bez toho nelze docílit ani již zmíněného zvýšení efektivní hospodářské výkonnosti, ani strukturálních změn ve výrobě, ani růstu technologické úrovně výroby, ale především ani objektivizace cen a hodnotových vztahů vůbec. Bez fungování hospodářské soutěže (zahrnující také reálnou možnost hospodářského úpadku podniku, resp. převzetí jeho produkce výkonnějším domácím nebo zahraničním výrobcem) nelze také počítat ani s dostatečnou účinností nástrojů makroekonomické regulace uplatňované vládou. Kromě toho spatřujeme v rozvíjení soutěžní struktury jednu z hlavních cest posilování nabídkové stránky ekonomiky, a tím i obnovování ekonomické rovnováhy.

Kontrola soutěžní struktury ekonomiky je jednou ze stěžejních hospodářských funkcí vlád zemí s rozvinutou tržní ekonomikou. Protimonopolní zákony SRN např. nepřipouštějí větší než 33%ní podíl jedné firmy na příslušném dílčím trhu a požadují tedy minimálně 3 konkurenty na každém dílčím trhu, Velké Británie 5 konkurentů (max. 20%ní podíl na trhu) a připravovaná norma pro jednotný trh ES minimálně 4 konkurenty (tj. max. 25%ní podíl firmy na trhu). Takovéto přímé srovnatelné údaje o stavu v naší ekonomice nejsou k dispozici. Nepřímé údaje, jež srovnávají koncentraci výroby na základě velikosti podniků, ukazují, že v období před reorganizací v r. 1989 byl podíl podniků s méně než 500 zaměstnanci na celkové počtu podniků v průmyslu u nás necelých 9 %, zatímco v hospodářsky vyspělých zemích s rozvinutou tržní ekonomikou (RTE) zpravidla více než 95 %. Po reorganizaci se tyto relace ještě výrazně zhoršily v neprospěch soutěžní struktury, resp. ve prospěch dalšího posílení koncentrace. Co do koncentrace, resp. monopolizace jsou země s RTE ve srovnání s námi zřejmě „břídily“.

Východiskem našeho přechodu k tržní ekonomice je tedy budování soutěžní struktury ekonomiky. Odpovídající program by proto měl být založen na rovnoprávném rozvíjení všech forem vlastnictví výrobních prostředků, na zakládání malých a středních podniků ve všech sektorech, samozřejmě bez násilného narušování technologických návazností tam, kde si technologie objektivně vynucuje vyšší koncentraci výroby. V těchto případech je budování soutěžní struktury spojeno především s otevíráním ekonomiky pro přímé podnikání zahraničních firem. Nejen však v těchto případech. Programové otevírání ekonomiky představuje obecně stěžejní moment budování soutěžní struktury nabídky.

Existující, tj. výchozí situace v národním hospodářství tedy neumožní okamžité podřízení většiny podniků tržní disciplíně, a proto také nebude možné v nejbližších týdnech a měsících zrušit státní plán. Co by však možné bylo, je prakticky okamžité opuštění jednostranně centralistického rozhodování při tvorbě státního plánu a při běžném usměrňování ekonomiky. Co je tím míněno a co to může přinést?

Především je nezbytné zdůraznit, že se v žádném případě nejedná o nějaké cílové řešení, které by mohlo být dokonce alternativou tržní ekonomiky. Taková alternativa neexistuje. Jedná se jen o možný dočasný postup pro přechodné období, který považujeme za lepší než některé dosavadní recentralizační tendence opírající se o argument nerovnováhy v ekonomice při současně vysoké monopolizaci výroby.

Opuštění jednostranně centralistického rozhodování při sestavování státního plánu v přechodném období znamená bezprostřední a přímou spolupráci centra s podniky, nikoli však u „zeleného stolu“, ale společné řešení věcných problémů přímo v podnicích. Tedy hospodářský dialog mezi centrem a podniky.

To nejen učinit lze, ale vláda ČR to již ověřila v resortech průmyslu, stavebnictví a zemědělství, a to s neočekávaně dobrou odezvou. Zásadně se nejednalo o jednostranné podřizování podnikových záměrů představám centra, ale o skutečnou koordinaci zájmů. Dosažené výsledky jednání hodnotí pozitivně oba vzájemně se respektující partneři: vláda i podniky. Podniky se zavázaly k vyšší výkonnosti, než původně zamýšlely, a vláda mohla opřít plán o výsledky konstruktivních dohod. Nezbytnou podmínkou úspěšnosti hospodářského dialogu je ovšem takové jeho vedení, které bere plně do úvahy všechny ekonomické souvislosti, jak se na úrovni podniku skutečně projevují, a možnost korekcí v původních představách, s nimiž oba partneři do dialogu vstupují – a to nejen podniků, ale i centra, samozřejmě při zachování národohospodářské proporcionality plánu (tu lze dosahovat na různé úrovni tvorby a užití zdrojů, a to v závislosti právě na výkonnosti výrobců).

Tento postup ovšem nevyčerpává všechny možnosti a nezbytné kroky, které by měly být uskutečněny v přechodném období. Dalším směrem je plné využití a rozvíjení těch dílčích úseků ekonomiky, v nichž již existuje situace blízká se tržním podmínkám, a v této souvislosti také uplatnění plné systémové podpory výkonným a nejvýkonnějším podnikům.

Jde o to, že již nyní lze identifikovat dílčí trhy (vymezené nabídkou a poptávkou po spotřebním i nespotebním zboží, které slouží jednomu účelu), např. ty, na nichž operují některé podniky lehkého průmyslu, zemědělské podniky a družstva, podniky místního hospodářství a nepochybně i další, na kterých lze dostatečně konkrétně analyzovat a zjistit míru soutěžní situace (podle podílu dodávek jednotlivých podniků na příslušný dílčí trh), stejně jako je zde možné zjistit stupeň tržní rovnováhy při platných cenách (např. podle délky času, v němž je plně uspokojována poptávka odběratelů). Na základě toho lze pak posoudit zralost tržních podmínek a v rámci nich ověřit chování podniků (v roli

konkurentů) vybavených vysokou samostatností — takovou, která řádově překračuje samostatnost danou obecně platnými podmínkami od počátku letošního roku. Takové ověření na některých dílčích trzích lze uskutečňovat již v průběhu tohoto roku.

Podniky vybavené zmíněnou samostatností by nevstupovaly do hospodářského dialogu s centrem a nebyly by tudíž řízeny státním plánem, ale byly by podřízeny jen tržní disciplíně a obecně jednotným, zákonným povinnostem. Při souběžném, programovém budování soutěžní struktury výroby a zmírňování stupně nerovnováhy na stále větším počtu dílčích trhů by stále rostl také počet podniků, které by byly vyjímány z řízení pomocí dialogu v rámci státního plánu a podřizovány výlučně tržní disciplíně.

V přechodném období by tak spolu koexistovaly rozšiřující se část již tržní ekonomiky s ještě netržní částí řízenou dialogovým státním plánem. Je to právě dialogové pojetí státního plánu, které takovou koexistenci umožňuje. V hospodářském dialogu lze totiž respektovat vlivy a důsledky kontaktů obou částí ekonomiky, jež se projevují např. ve vztazích mezi subdodavateli (řízenými ještě dialogem v rámci státního plánu) a finálními dodavateli (podřízenými již jen tržní disciplíně).

Řízení dialogem v rámci státního plánu by se tak stále více omezovalo jen na monopolisty a netržní sféru hospodářství. V té míře, v jaké se bude ekonomika otevírat světu a vlivem toho také se rozvíjet konkurence mezi objektivně koncentrovanými domácími výrobci (dosud monopolisty) a zahraničními výrobci v domácí ekonomice (těžké strojírenství, automobilový průmysl apod.), bude nepochybně minimalizován i počet monopolistů a s tím i počet podniků řízených dialogem v rámci státního plánu. Tak by se završovalo podřizování podniků tržní disciplíně a soustředění činnosti vlády na makroekonomickou regulaci trhu jako cílová podoba ekonomické reformy.

Uvedené pojetí vychází z praktických zkušeností získaných z řízení experimentujících podniků zaměřených na zvyšování jejich odpovědnosti a samostatnosti. Poznatky jsou povzbudivé především proto, že prokazují adaptabilitnost podniků a schopnost postupně přecházet do tržních podmínek.

V našem příspěvku se nezabýváme řešením problémů makroekonomické politiky v přechodném období. Jedná se o neméně závažné otázky, jejichž výsledkem by měly být především „zdravé“ peníze v ekonomice a plnokrevné rozvíjení všech jejich funkcí — tedy řešení problémů peněžní emise, dotací, redistribucí, důchodové regulace, peněžního a devizového trhu, obchodní a platební bilance vč. devizových kursů ap. To znamená řešení záležitostí, jež bezprostředně souvisejí i podmiňují úspěšné výsledky při budování tržní ekonomiky. V tomto smyslu nepovažujeme náš příspěvek za vyčerpávající koncept přechodného období.

Je nepochybné, že celé přechodné období bude mimořádně složité a náročné na profesionální zdatnost. Neobejde se bez úzké spolupráce teoretické a realizační sféry a nemělo by být ještě dále komplikováno lidmi, kteří příliš srostli s centrálně direktivním způsobem řízení a nejsou schopni konstruktivně přemýšlet v podmínkách tržní ekonomiky. To platí o lidech jak v podnicích, tak v centrálních orgánech.